

“UCHINCHI RENESSANS POYDEVORINI QO‘YISHDA FILOLOGIK TADQIQOTLARNING NAZARIY VA AMALIY AHAMIYATI”

mavzusidagi xalqaro ilmiy-nazariy konferensiya materiallari to‘plami

MAHMUD KOSHG‘ARIY QIYOSIY TILSHUNOSLIK ASOSCHISI

U.P.Lafasov,

f.f.n., dotsent (TDSHU)

E-mail: lafas1963@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada o‘kuzbeklarning buyuk olimi Mahmud Koshg‘ariyning qiyosiy tilshunoslik sohasiga asos solganligi aytilgan. Tilshunos turkiy so‘zlarning fonetik, leksik va grammatik xususiyatlarini sharhlaganligi, turkiy tilga xos har bir tovushning talaffuz (fiziologik), eshitalish (akustik) xususiyatlarini izohlaganligi bayon qilingan. Shuningdek tilshunos olim turkiy so‘zlarning til hamda nutq birligi sifatidagi ahamiyatiga alohida to‘xtalganligi, turkiy lahjalardagi termin va lug‘aviy birliklarni, ayrim hollarda ularni o‘zga tillar bilan taqqoslab tahlil qilganligi haqida dalillar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: o‘kuzbeklar, tilshunos Mahmud Koshg‘ariy, “Devonu lug‘atit turk”, qiyosiy tilshunoslik, tovushlar, til birligi, nutq birligi, terminlar, lug‘aviy birliklar.

Аннотация: В данной статье освещается деятельность великого узбекского учёного Махмуда Каишгарий, который является основателем сравнительного языкознания. Особое внимание уделяется тому, что лингвист объяснил фонетические, лексические и грамматические особенности тюркских слов, произношения (физиологические), слуховые (акустические) особенности каждого звука, характерные для тюркского языка. Автор приводит свидетельства того, что ученый-лингвист уделял особое внимание значению тюркских слов как языковых и речевых единиц, анализировал термины и лексические единицы в тюркских диалектах, в некоторых случаях сравнивая их с другими языками.

Ключевые слова: узбеки, лингвист Махмуд Каишгарий, «Девону Лугатит Тюрк», сравнительное языкознание, звуки, языковая единица, речевая единица, термины, лексические единицы.

Abstract: This article mainly talks about the great Okuzbek scientist Mahmud Koshgari, who founded the field of comparative linguistics. Full information is given on how the linguist scientist interpreted the phonetic, lexical and grammatical features of Turkish words. It is stated that the pronunciation (physiological) and hearing (acoustic) characteristics of each sound specific to the Turkish language are explained. The linguist also emphasized the importance of Turkish words as a language and speech unit. There are evidences that he analyzed terms and lexical units in Turkish dialects, in some cases comparing them with other languages.

Key words: Okuzbeks, linguist Mahmud Koshgari, “Devonu Lugatit Turk”, comparative linguistics, sounds, language unit, speech unit, terms, lexical units.

Turkiylarning aslzodasi bo‘lgan o‘kuzbeklarning buyuk tilshunosi **Mahmud Koshg‘ariy** (1029-1126) jahon tilshunosligining noyob durdonasi bo‘lgan “Devonu lug‘atit turk” (“Turkiy so‘zlar devoni”) asarini 1072-yilda bitgan va kitob bizning davrimizgagacha yetib kelgan. Olim “Javohirun nahv fil-lug‘atit turk” (“Turkiy tillar sintaksisining javohirlari”) nomli asar yozgani haqida ma‘lumot bor, ammo kitob haligacha topilgani yo‘q.

“UCHINCHI RENESSANS POYDEVORINI QO‘YISHDA FILOLOGIK TADQIQOTLARNING NAZARIY VA AMALIY AHAMIYATI”

mavzusidagi xalqaro ilmiy-nazariy konferensiya materiallari to‘plami

Mahmud Koshg‘ariy o‘zining “*Devonu lug‘atit turk*” tilshunoslik qomusi bilan jahonda birinchi bo‘lib qiyosiy tilshunoslik sohasiga asos solgan¹, yevropaliklar mazkur sohaning mavjudligini yetti asr kech anglab yetishgan. Olim o‘z asarida Yofas (*Tur*) avlodlarining mulk(davlat)i *Turon* ekanligini tasdiqlagan holda *Buyuk Turonning xaritasini* chizgan. Yofasning to‘qqiz o‘g‘lidan tarqalgan ellar turlar ekanligini va ular turkiy tilda so‘zlashishini e’tirof etgan. Qadimiy uch bobo til (*turkiy, forsiy, hindiy*)dan bittasi bo‘lgan turkiy tilning o‘zga tillar bilan aloqasi, turkiy til va lahjalarining qiyosiy tasnifini ilmiy asoslagan.

Mahmud Koshg‘ariy turkiy lug‘aviy birliklarning fonetik, leksik va grammatik xususiyatlarini izohlagan. Ayrim so‘zlarining boshqa tillardagi muqobilini ham bergan. Muallif turkiy tilga xos har bir tovushning talaffuz (*fiziologik*), eshitilish (*akustik*) xususiyatlarini sharhlagan. Turkiy tillar unlilar tizimiga asoslanganligi uchun arab yozuvi turlarning tilidagi talaffuz qamrovlarini to‘liq ochib bera olmasligini bayon qilgan. Shu bois tilshunos yozuvda qo‘shimcha belgilar orqali tovushlarning talaffuzdagi holatini aniq ifodalashga harakat qilgan.

Mahmud Koshg‘ariy jahon tilshunosligida ilk bor turlar tilidagi unlilarning cho‘ziq-qisqa, yo‘g‘on-ingichka talaffuzi bilan ma’no nozikliklarini yuzaga keltirishi haqidagi izohlarni bitgan. So‘ng turkiy tilda undoshlarning qattiq-yumshoqligi, jarangli-jarangsizligi, o‘ziga mos tovushni talab qilish holatlarini, bir tovushning ketma-ket kelgan holda ma’noga ta’sir qilishi kabi masalalarning yechimini ko‘rsatib bergan. Hozirgi tilshunoslikdagi *geminatsiya, singormanizm, tovush tushishi va tovush almashishi, assimilyasiya, metateza, reduksiya* singari fonetik hodisalar Mahmud Koshg‘ariy tomonida til ilmida ilk bor asoslab berilgan.

Buyuk tilshunos so‘zning til hamda nutq birligi ekanligini anglagan holda uning ifoda ko‘lamiga, ma’nosiga va lug‘aviy birlik sifatidagi ahamiyatiga alohida-alohida to‘xtalgan. Har bir masalaga mas’uliyat bilan yondashib, ularning yechimiga jiddiy e’tibor qaratgan. Mahmud Koshg‘ariy turkiy tillar uchun juda muhim hisoblangan **paronimlik** (*at-hayvon, a:t-ism; altun-tilla, altin-quyi; azig‘-ovqat; asig‘-foйда; qurt-hashorat, qurut-yeydigan qurut*), **omonimlik** (*qoj(y)-qo‘y, qoj(y)-to‘nning qo‘yni, qoj(y)-vodiyning tekis joyi; toj(y)-askarjoy, toj(y)-sopol idishning loyi, toj(y)-“tuy” nomli qush*), **sinonimlik** (*turkiy: qatun-aslzoda ayol (Alp Er Tonga//Afrosiyobning qizlariga nisbatan qo‘llangan), quchuj-sayyida xotin, og‘lag‘u-sayyida xotin, urag‘ut-xotin, kis-xotin, tishi-xotin; yag‘mocha: kishi-xotin; barsg‘ancha: achi-keksa xotin; turkiy: sig‘ir-sigir, ingak-sigir; chigilcha: ud-sigir*),

¹ Р.Расулов. Умумий тилшунослик (дарслик). – Тошкент: “Фан ва технология маркази”. 2010, 51-бет.

“UCHINCHI RENESSANS POYDEVORINI QO‘YISHDA FILOLOGIK TADQIQOTLARNING NAZARIY VA AMALIY AHAMIYATI”

mavzusidagi xalqaro ilmiy-nazariy konferensiya materiallari to‘plami

antonimlik (erkak tomon: *ichi-aka, ini-uka*; ayol tomon: *aka-aka, yurj-uka*; erkak tomon: *eka-opa, singil-singil*; ayol tomon: *acha-opa, baldiz-singil*) hamda **uyadoshlik** (tikuvchilikka oid atamalar: *j(y)igna-igna, teman//temana-juvoldiz, j(y)o‘ksak-angishvona*; mansabga oid atamalar: *xoqon*-Turondagi besh xonlik hukmdori, mulk egasi, *xan*-Turondagi bir xonlik hukmdori, mulk egasi; meva nomlari: *to‘lo‘g ero‘k-shaftoli, sarig‘ ero‘k-o‘rik, qara ero‘k-olxo‘ri, amshuj-sariq olxo‘ri*) masalalariga jiddiy yondashgan holda ilmiy asoslagan.

Sho‘rolar davrida turkiy tillarda paronimlik hamda omonimlik hodisalarining juda muhim ekanligini bilmaslik yoki e‘tibor bermaslik natijasida turkiy xalqlar tarixi, etnografiyasiga aloqador ko‘plab qo‘pol va jiddiy xatolarga yo‘l qo‘yilgan. Masalan: *mung+ul-aslzoda, mun+gul-mongol, altun-tilla, altin-quyi; el-xalq, el-joy, urug‘-elning ma‘lum bo‘lagi, urug‘-tabaqa*. Tilshunos olim hozirgi kunda keng o‘rganilayotgan ma‘no ko‘chish hodisalari (*metafora, metonimiya, sinekdoxa, vazifadoshlik*)ni aniq farqlagan va misollar bilan izohlab bergan.

Mahmud Koshg‘ariy hindlar asos solgan grammatik nazariyaga ko‘ra so‘z turkumlarini uch (*ism, fe‘l, yordamchi so‘zlar*)ga ajratgan, turkiy tilda muhim bo‘lgan fe‘l turkumidagi avvaldan ma‘lum *nisbat, mayl, zamon, yasalish* masalalarini keng tahlil qilgan. Shuningdek so‘zlarning yumshoq va qattiq talaffuz qilinganda ma‘no farqlash masalasini ham izohlangan. Mahmud Koshg‘ariy qiyosiy tilshunoslikka asos solish asnosida quyidagi masalalarga urg‘u bergan:

1. Turlarning tilidagi lug‘aviy birliklarni *boshqa til oilasiga mansub tillardagi* ifodalar bilan qiyoslab sharhlagan:

O‘zga til so‘zlarining qiyosiy bayoni				
turkiy tilda	bulg‘or tilida	turkman tilida	un tilida	kujo tilida
<i>mum</i>	<i>awys</i> ²	–	–	–
<i>taqag‘u</i> -tovuq	–	<i>taquq</i>	–	–
<i>toj(y)</i> -sopol	–	–	<i>kestar</i>	–
<i>chatir//chachir</i>	–	–	–	<i>shatir</i>

2. Turlarning tili va lahjalarida lug‘aviy birliklar orasida *islom diniga xos terminlarning* muqobili mavjudligi ko‘rsatgan. Mazkur diniy terminlarning qadimiy, mukammal va asosli ekanligini ham e‘tiborga olgan. Ushbu terminlarning turli turkiy lahjalarda o‘zga xos shaklda qo‘llanishini ham izohlagan:

² Махмуд Кошғарий. Девону луғатит турк. Уч томлик. 1-том. – Тошкент: “ЎзФан”, 1960. 91-бет.

“UCHINCHI RENESSANS POYDEVORINI QO‘YISHDA FILOLOGIK TADQIQOTLARNING NAZARIY VA AMALIY AHAMIYATI”

mavzusidagi xalqaro ilmiy-nazariy konferensiya materiallari to‘plami

Islom diniga xos terminlar			
turkiy	arabiy	ruscha	inglizcha
<i>Ulug‘ Tangri, Ezi, Bajat (arg‘ucha)</i>	<i>Alloh</i>	<i>Бог</i>	<i>Allah</i>
<i>J(y)alinguq</i>	<i>Odam alayhissalom</i>	<i>Адам</i>	<i>Adam peace be upon him</i>
<i>j(y)alnguq</i>	<i>odam</i>	<i>человек</i>	<i>human</i>
<i>tabug‘</i>	<i>ibodat qilish</i>	<i>молиться</i>	<i>to pray</i>
<i>j(y)alawaj// yalavach</i>	<i>rasul</i>	<i>пророк</i>	<i>messenger</i>
<i>jek</i>	<i>shayton</i>	<i>сатана</i>	<i>the devil</i>
<i>kirdgo‘ndi nom</i>	<i>imon keltirdi din va shariat</i>	<i>верить в бога религия и шариат</i>	<i>To believe religion and sharia</i>
<i>junmaq</i>	<i>tahorat</i>	<i>ритуальное омовение</i>	<i>ablution</i>
<i>j(y)o‘ko‘nch (qipchoqcha)</i>	<i>namoz</i>	<i>намаз</i>	<i>prayer</i>
<i>o‘j(y)la (o‘g‘izcha), o‘zla (qipchoqcha)</i>	<i>peshin namozi</i>	<i>полуденный (пешин) намаз</i>	<i>noon prayer</i>
<i>ikindi</i>	<i>asr namozi</i>	<i>послеобеденный (аср) намаз</i>	<i>Asr prayer</i>
<i>qo‘ydi, boshatti (arg‘ucha)</i>	<i>taloq berdi</i>	<i>дал развод</i>	<i>divorce</i>
<i>tamu//tamug‘</i>	<i>do‘zax</i>	<i>ад</i>	<i>Hell</i>
<i>uchmaq</i>	<i>jannat</i>	<i>рай</i>	<i>paradise</i>
<i>bu ajun (chigilcha) ol ajun (chigilcha)</i>	<i>bu dunyo u dunyo</i>	<i>этот и другой свет</i>	<i>this world after life</i>
<i>j(y)azuq, arinchu</i>	<i>gunoh</i>	<i>грех</i>	<i>Sin</i>
<i>mengiz (odam rangi, bug‘doy rang)</i>	<i>odam rangi</i>	<i>цвет кожи человека</i>	<i>color of the skin</i>
<i>Tengri o‘lukni tirgizdi</i>	<i>Alloh o‘likni tirgizdi</i>	<i>Бог воскресил мертвеца</i>	<i>God revived the dead</i>

3. Turlarning tilidagi *til ilmiga tegishli lug‘aviy birliklarni* sharhlagan. Ushbu terminlarning sinonimlari va muqobillarini ham berishga harakat qilgan:

“UCHINCHI RENESSANS POYDEVORINI QO‘YISHDA FILOLOGIK TADQIQOTLARNING NAZARIY VA AMALIY AHAMIYATI”

mavzusidagi xalqaro ilmiy-nazariy konferensiya materiallari to‘plami

“Devonu lug‘atit turk”da	Boshqa tildagi tarjimalari		
	turkiy	forsiy	ruscha
<i>o‘n-un, tovush</i>	صدا	звук	<i>sound</i>
<i>til</i>	زبان	язык	<i>language</i>
<i>til-so‘z</i>	حرف	слова	<i>words</i>
<i>saw-so‘z</i>	حرف	слова	<i>words</i>
<i>til-so‘zlar to‘plami</i>	فرهنگ	словарь	<i>dictionary</i>
<i>til-so‘zlashish</i>	سخنگو	речь	<i>speech</i>
<i>bitik-yozuv</i>	نامه	письмо	<i>letter</i>
<i>bitik-tumor (o‘g‘uzcha)</i>	–	амулет	<i>amulet</i>
<i>bilik-bilim</i>	دانش	знание	<i>knowledge</i>
<i>bitmoq</i>	نوشتن	писать	<i>write</i>
<i>bitik</i>	کتاب	книга	<i>book</i>
<i>saw-otaso‘z</i>	ضرب المثل	пословицы	<i>proverb</i>
<i>saw-so‘zlashish</i>	سخنگو	речь	<i>speech</i>
<i>saw-qissa</i>	داستان	повесть	<i>story</i>
<i>saw-hikoya</i>	حكايت	рассказ	<i>tale</i>

4. Turlarning tiliga *arab tilidan o‘zlashgan ayrim lug‘aviy birliklarni* tahlil qilar ekan, bu masalaning asl mohiyatini ham ko‘rsatib bergan. Mahmud Koshg‘ariy *tubutlar* Yamandan qochib kelib turklarga qo‘shilgan va bola-chaqa qilgan bir kishidan tarqalgan Banu Sobitning avlodlari³ ekanligini alohida qayd etgan. Shuningdek tangutlar turklarning bir toifasi hisoblanishi, asli kelib chiqishi arablar⁴ ekanligini qayd etgan. Tilshunos ushbu asoslardan so‘ng turlarning tiliga arab tilidan o‘zlashgan lug‘aviy birliklarga misol keltirgan:

Turkiyga o‘zga tildan o‘tgan so‘zlarning qiyosiy bayoni	
arabiy	turkiy
<i>aba</i>	<i>ata (ota), aba (tubutch), dada (o‘g‘uzcha)</i>
<i>uma</i>	<i>ana (ona), uma (tubutch), aba (o‘g‘uzcha), apa (qarluqcha)</i>
<i>ari (asal)</i>	<i>asal ari, ari yog‘i (jikilcha), bal (qipchoqcha)</i>
<i>askar</i>	<i>jangchi</i>
<i>lashkar</i>	<i>qo‘shin</i>
<i>mick</i>	<i>mushk, kun (mushk ko‘pigi)</i>

³ Махмуд Кошғарий. Девону луғатит турк. Уч томлик. 3-том. – Тошкент: “ЎзФан”, 1963. 458-бет.

⁴ Махмуд Кошғарий. Девону луғатит турк. Уч томлик. 3-том. Тошкент: “ЎзФан”, 1963. 458-бет.

“UCHINCHI RENESSANS POYDEVORINI QO‘YISHDA FILOLOGIK TADQIQOTLARNING NAZARIY VA AMALIY AHAMIYATI”

mavzusidagi xalqaro ilmiy-nazariy konferensiya materiallari to‘plami

5. Turlarning tilidan *boshqa xalqlarning tillarga o‘zlashtirilgan lug‘aviy birliklarni* ham izohlagan. Ushbu so‘z va terminlarning keng ommalashgani hamda faol qo‘llanishini qayd etgan. O‘sha lug‘aviy birlikni kitobxon yaxshi anglashi o‘zning fikrini badiiy lavha va hikoyalar bilan mustahkamlagan. Biror shaxs yoki joyga aloqador lug‘aviy birliklar mohiyatini aniq tushuntirishga harakat qilgan:

Turkiydan boshqa tilga o‘tgan so‘zlarning qiyosiy bayoni			
turkiy	arabiy	forsiy	uncha
<i>toj(y)-sopol</i>	–	–	<i>kestar</i>
<i>j(y)alma-paxtali to‘n</i>	<i>jalmaq</i>	<i>jalma</i>	–
<i>kanda-maxsus chuqur</i>	<i>xandaq</i>	–	–
<i>jara-yomg‘ir yopinchi</i>	<i>jaraq</i>	–	–
<i>tag‘-iz</i>	–	<i>dag‘</i>	–
<i>tiz-yuqori</i>	–	<i>diz</i>	–
<i>Alp Er Tonga (tonga-yo‘lbars jinsli bir hayvon, filning kushandasi)</i>	–	<i>Afrasiyob</i>	–

6. Tilshunos olim turlar so‘zlashadigan *lahjalardagi to‘liq farqlanuvchi lug‘aviy birliklarni* qiyoslagan. Ushbu so‘zlarning har biriga mas‘uliyat bilan yondoshgan holda ifodalarni sinchkovlik bilan jiddiy tahlil qilgan. Ularning ma‘nosi, yozilishi va talaffuzidagi farqlarga alohida e‘tibor qaratgan. Har birining ma‘nosi hamda ifoda ko‘lamiga alohida e‘tibor qaratgan holda misollar keltirgan:

Lahjalardagi to‘liq farqlanuvchi so‘zlarning qiyosiy bayoni			
turkiy	o‘g‘uzcha	arg‘ucha	chigilcha
<i>yo‘q</i>	–	<i>dag‘//zag‘ (yo‘q)</i>	–
<i>qo‘ydi (taloq qildi)</i>	–	<i>boshatti (taloq qildi)</i>	–
<i>bek (bek)</i>	–	<i>tarxon (bek)</i>	–
<i>kend (shahar)</i>	<i>kend (qishloq)</i>	<i>ulush (shahar)</i>	<i>ulush (qishloq)</i>
–	<i>ögo‘r (kunjut)</i>	–	<i>ko‘ch (kunjut)</i>
–	<i>sindu (qaychi)</i>	–	<i>qiftu (qaychi)</i>
–	<i>chetuk mush (urg‘ochi mushuk)</i>	–	<i>kowuk mush (erkak mushuk)</i>
–	<i>sen (oddiy senlash)</i>	–	<i>siz (hurmat bilan sizlash)</i>
turkiy	o‘g‘uzcha	qipchoqcha	chigilcha

“UCHINCHI RENESSANS POYDEVORINI QO‘YISHDA FILOLOGIK TADQIQOTLARNING NAZARIY VA AMALIY AHAMIYATI”

mavzusidagi xalqaro ilmiy-nazariy konferensiya materiallari to‘plami

<i>ari j(y)og‘i</i> (asal)	<i>ari j(y)og‘i</i> (asal)	<i>bal</i> (asal)	–
<i>j(y)alig‘</i> (otning yoli)	–	<i>yol//jol</i> (otning yoli)	–
turkiy	kanjakcha va xo‘tanacha	yaboqucha va yamakcha	chigilcha
<i>quburg‘a, uki//ukki</i> (boyqush)	<i>o‘hu</i>	<i>jabaqulaq</i>	–
turkiy	o‘g‘uzcha	qipchoqcha	chigilcha
<i>azin</i> (bo‘lak)	<i>azruq</i> (bo‘lak)	–	–
<i>bolg‘a</i>	<i>cheko‘k</i> (<i>bolg‘a</i>)	–	–
<i>quj(y)ug‘// quzug‘</i>	<i>chat</i> (<i>quduq</i>)	–	–
<i>qum</i>	<i>qajir</i> (<i>qum</i>)	–	–
<i>ug</i> (aql)	<i>sag‘</i> (<i>aql</i>)	–	–
<i>chanchurg‘a</i> (chumchuq)	<i>secha</i>	–	–
<i>namat</i>	<i>kecha</i>	–	–
<i>echki</i>	<i>kechi</i>	–	–
<i>aba</i> (ota)	<i>dada</i>	–	–
<i>tewej</i> (tuya)	<i>dewe</i> (tuya)	–	–
<i>urq</i> (urug‘)	<i>boj(y)-urug‘</i>	–	–
<i>chatir//chachir</i> (chodir)	<i>j(y)ashir</i>	–	–
turkiy	kanjakcha va xo‘tanacha	qipchoqcha	chigilcha
<i>ukiz</i>	<i>hukuz</i>	–	–
turkiy	xalachcha	qipchoqcha	chigilcha
<i>qizim</i>	<i>xizim</i>	–	–
<i>qanda</i>	<i>xanda</i>	–	–

7. Mahmud Koshg‘ariy turlar so‘zlashadigan *lahjalardagi tovush orqali farqlanuvchi lug‘aviy birliklarning* fonetik o‘zgarishlariga e‘tibor qaratgan. Tilshunos olim so‘zlarning talaffuzidagi hamda yozilishidagi tafovutlarga jiddiy e‘tibor bergan. Tovush o‘zgarishining sabablarini tushunishga harakat qilgan:

Lahjalardagi tovush orqali farqlanuvchi so‘zlarning qiyosiy bayoni			
turkiy	o‘g‘uzcha	qipchoqcha	arg‘ucha

“UCHINCHI RENESSANS POYDEVORINI QO‘YISHDA FILOLOGIK TADQIQOTLARNING NAZARIY VA AMALIY AHAMIYATI”

mavzusidagi xalqaro ilmiy-nazariy konferensiya materiallari to‘plami

<i>aj(y)ig ‘-ayiq</i>	<i>azig ‘</i>	<i>azig ‘</i>	
<i>bardim-bordim</i>	<i>bardam</i>	–	<i>bardum</i>
<i>izrik-qattiq narsa</i>	–	–	<i>irik</i>
<i>ko ‘rindi</i>	–	–	<i>közo ‘ndi</i>
<i>chog ‘i//chug ‘i- sotiladigan mol</i>	–	–	<i>chag ‘i-</i>
<i>qoj(y)-qo ‘y</i>	–	–	<i>qon</i>
<i>jinju-inju</i>	<i>jinju</i>	<i>jinju</i>	–
<i>yutti-yutti</i>	<i>jutti</i>	<i>jutti</i>	–
<i>yetti-yetakladi</i>	<i>jetti</i>	<i>jetti</i>	–
<i>yilig ‘-iliq</i>	–	<i>jilig ‘-iliq</i>	–
<i>qaj(y)u-qaysi</i>	–	<i>xaysi-qaysi</i>	–
<i>azriq-giyoh</i>	<i>ajriq</i>	–	–
<i>ajaq-idish</i>	<i>janaq-idish</i>	–	–
<i>almila-olma</i>	<i>alma</i>	–	–
<i>men</i>	<i>ben</i>	–	–
<i>chatir//chachir</i>	<i>j(y)ashir-chodir</i>	–	–
<i>tamur-badandagi ter</i>	<i>tamar</i>	–	–
<i>qoshni-qo ‘shni</i>	<i>qonshi</i>	–	–
<i>öngdun-oldindan</i>	<i>öngin</i>	–	–
<i>jilik-suyak</i>	<i>ilik</i>	–	–
<i>yerdosh-hamshahar</i>	<i>j(y)erdash</i>	–	–
<i>bazram-bayram</i>	<i>mayram</i>	–	–
<i>ewat-to ‘g ‘ri</i>	<i>emat</i>	–	–
<i>acha-opa, eka-opa</i>	<i>eza</i>	–	–
<i>kemi-kema</i>	<i>kimi</i>	–	–
<i>turkiy</i>	<i>o ‘g ‘uzcha</i>	<i>qipchoqcha</i>	<i>chigilcha</i>
	<i>bashmaq-to ‘piq</i>	<i>bashmaq</i>	<i>bashaq</i>
<i>yorlig ‘-xoqon farmoni</i>	–	–	<i>j(y)arlig ‘</i>

Xulosa sifatida shuni aytish joizki, butun dunyo til ilmida ilk bor ulug‘ tilshunos Mahmud Koshg‘ariy til va lahjalarni *qiyosiy* tarzda o‘rganish sohasiga mukammal ilmiy asarlar yaratish orqali amalda tamal toshi qo‘ydi. Ushbu sohalarni mavjudligi, unga aloqador ilmiy asoslarni yevropaliklar va sho‘ro olimlari 700 yildan keyin anglashgan.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Расулов Р. Умумий тилшунослик (дарслик). – Тошкент: “Фан ва технология маркази”. 2010, 51-бет.
2. Махмуд Кошғарий. Девону луғатит турк. Уч томлик. 1-том. – Тошкент: “ЎзФан”, 1960. 91-бет.
3. Махмуд Кошғарий. Девону луғатит турк. Уч томлик. 3-том. – Тошкент: “ЎзФан”, 1963. 458-бет.
4. Lafasov U. P. Til nazariyasi (Tilshunoslik). – Тошкент: “TDSHU”, 2023. 132-бет.
5. Lafasov U.P. Hozirgi o‘zbek adabiy tili. – Тошкент: “TDSHU”, 2021. 28-бет.